

Романовський О. О.
Українсько-американський гуманітарний інститут
”Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні”

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Статтю присвячено аналізу проблем впровадження підприємництва у сфері вищої освіти, а також накресленню можливих шляхів застосування підприємницьких підходів у діяльності ВНЗ як дієвих ринкових механізмів у процесі подальшого реформування вищої освіти України.

Ключові слова: підприємництво у сфері вищої освіти; підприємницька діяльність ВНЗ; конкурентоспроможність і прибутковість ВНЗ; головні характерні риси підприємництва в системі вищої освіти: новаторська, організаційна, управлінсько-господарська, соціальна, колективно-особистісна.

Вступ. Усі без винятку вищі навчальні заклади (ВНЗ) України (і державні, і приватні) є самостійними гравцями на надзвичайно жорсткому конкурентному ринку “освітніх послуг”. Бюджетна державна фінансова підтримка державних ВНЗ тепер покриває порядку 30% усіх їхніх витрат. В умовах світової фінансової кризи решту коштів університети й ВНЗ різних типів мають здобувати з інших джерел. Це принципово змінює принципи й основи політики національної вищої освіти щодо підтримки державних, муніципальних й інших ВНЗ, які отримують фінансові надходження з державного або місцевого бюджету. ВНЗ усіх типів спрямовують свої зусилля на пошук альтернативних джерел фінансування, їхню диверсифікацію, залучення додаткових фінансових ресурсів тощо.

Постановка проблеми. В умовах всесвітньої економічної кризи, постійного зменшення бюджетного фінансування вищої освіти та поступового усвідомленої усім українським суспільством необхідності пошуку альтернативних джерел фінансування вищої освіти – гаранта інтелектуальної, наукової та промислово-економічної спроможності української нації – важливим, на наш погляд, шляхом вирішення поставлених завдань є підприємницька діяльність вітчизняних ВНЗ, які є головною ланкою всієї системи вищої освіти України. Необхідність і корисність впровадження підприємництва в освітній діяльності доведено як провідними ВНЗ різних форм власності зарубіжних країн, так і деякими українськими. Цікавим і повчальним у цьому аспекті є позитивний досвід впровадження підприємництва у ВНЗ економічно розвинених країн – США, Великобританії, Західної Європи, Канади, Австралії, Японії тощо.

Актуальність і важливість поставленої проблеми визначається необхідністю виживання вітчизняних ВНЗ різних типів у жорстких ринкових умовах, при постійному зменшенні контингенту абітурієнтів із числа українських громадян, викликаному негативними демографічними наслідками розпаду СРСР – розвалом союдної економіки, невпевненістю громадян України у своїх перспективах щодо майбутнього, і, як наслідок, зменшенням народжуваності у 1990-х роках.

Мета роботи – довести, що поступово, як у всьому прогресивному (економічно розвиненому і такому, що розвивається) світі, проблема виживання в умовах світової економічної кризи і виходу українських ВНЗ на новий, більш високий і якісний рівень перетворилась у завдання застосування підприємництва в галузі освіти з усіма кінцевими наслідками, причому альтернативою такому підходу може стати тільки

самознищення ВНЗ точно так же, як це відбувається з будь-якими іншими гравцями на вільному ринку.

Ці зовнішні макрозміни позначаються і на внутрішній структурі вітчизняних ВНЗ, і на характері освітньої діяльності. Навчальні заклади під впливом зовнішніх факторів поступово перетворюються в економічні освітні корпорації (функціонують і керуються як корпорації). Але – корпорації особливого роду, пов'язані з виробництвом і поширенням знань. Наприклад, у США, сьогодні всі ланки структури американських ВНЗ самовизначаються за ознаками та принципами конкурентоспроможності та прибутковості [1] (те саме можна зазначити щодо українських, багатьох російських і пострадянських ВНЗ). Ніякі посилання на те, що освіта – це інша форма діяльності, де не все визначається прямою економічною вигодою, не можуть повернути цю тенденцію назад, хоча звертають на себе увагу викликані нею серйозні проблеми.

Сьогодні в українських ВНЗ так само, як і в американських університетах і коледжах майже всі факультети, кафедри, лабораторії, наукові центри і, навіть, окремі професори вже все частіше розглядаються з підприємницьких позицій, а саме: скільки фінансово спроможних (прибутково здатних) студентів і слухачів вони змогли залучити, скільки зовнішніх грантів і дотацій вони внесли у так звану загальну скарбничку ВНЗ, яким є їхній внесок у створення бренду і в укріплення іміджу навчального закладу на ринку освітніх послуг. У новій ролі виступають студенти, магістри, аспіранти – як клієнти освітньої корпорації, покупці на ринку освітніх послуг, що їх пропонує ВНЗ. І хоча відомі адміністративні і дисциплінарні обмеження щодо студентства і академічних норм ВНЗ ще існують як і раніше, проте статус студентів змінюється на всіх позиціях.

Освітня корпорація, що тепер являє собою ВНЗ підприємницького типу, тепер виявляється залежною від своїх клієнтів – від їхніх запитів, бажань, життєвих цілей і, навіть, капризів. Давні істини з світу торгівлі – “Покупець завжди правий!” і “Покупець завжди має рацію!” тепер заявляють про себе і в університетах – освітніх корпораціях. Тому від професури та керівників навчального процесу, як від “продавців освітніх послуг”, потрібним є оволодіння новими, більш “м'якими” технологіями у стосунках із студентами-клієнтами, зорієнтованими на те, щоб запобігати конфліктам або надавати їм максимально “мирних” форм.

Всі ці зміни, що обумовлюються комерціалізацією вищої освіти і потужним впливом на неї великого капіталу (у тому числі і приватного), викликають необхідність у підготовці кваліфікованих лідерів-менеджерів освітньої сфери, а також лідерів для багатьох невиробничих сфер, галузей і безприбуткових (соціальних, громадських, благодійних тощо) напрямів діяльності національного господарства.

Аналізу проблем впровадження підприємництва у сфері вищої освіти, а також накресленню можливих шляхів застосування підприємницьких підходів у діяльності ВНЗ як дієвих ринкових механізмів у процесі подальшого реформування вищої освіти України та завданням із підготовки фахівців-лідерів і менеджерів для галузі вищої освіти присвячується дана робота. Розглядаються сучасні проблеми вітчизняних ВНЗ, доводиться необхідність впровадження підприємництва в їхній діяльності з метою подолання кризових явищ і поліпшення фінансового стану, особливості підприємництва у вищій освіті, вимоги до керівника підприємницького ВНЗ, а також характерні особливості підприємницького ВНЗ.

Зазначимо, що **проблемам, які нами досліджуються, присвячено роботи** провідних фахівців різних країн світу. Так, роботи [1-4; 7] присвячені проблемам підготовки фахівців із менеджменту у галузі освіти, публікації [4-6] – питанням

підготовки фахівців із лідерства, праці [1; 8-12] – організації і діяльності підприємницьких університетів, а викладені у роботах [13-17] пошукові й експериментальні результати присвячені підприємництву у сфері вищої освіти.

1. Головні проблеми ВНЗ і системи вищої освіти України

ВНЗ України, як і вся система національної вищої освіти, перебувають в умовах світової економічної кризи і під її впливом, піддаються трансформаційним змінам, викликаним світовими глобалізаційними процесами, мають внутрішні проблеми, що є викликаними об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Серед головних проблем, що викликають необхідність реформування системи вищої освіти і сприяють впровадженню підприємництва в діяльності ВНЗ, слід зазначити:

- відносне зменшення бюджетного фінансування;
- впровадження контрактних форм навчання, де ВНЗ виступає “виконавцем” і продавцем освітніх послуг, а студент – “замовником” і одержувачем наданих ВНЗ освітніх послуг (з юридичними відносинами, що викликаються контрактними зобов'язаннями і правами сторін);
- зменшення чисельності абітурієнтів – типова для України проблема, викликана демографічними (зменшення народжуваності у 1990-х роках) і соціально-економічними (виїзд за кордон на постійне або тимчасове проживання мільйонів працездатних українців молодого та середнього віку й величезна кількість легально і нелегально працюючих за кордоном громадян України) наслідками;
- світові глобалізаційні процеси, що викликали стрімку інтернаціоналізацію освіти, відкрили широкі можливості громадянам усіх країн світу отримувати вищу освіту за кордоном і призвели до виникнення потужних світового, континентальних і регіональних ринків освітніх послуг. Як наслідок, українські ВНЗ є змушеними брати участь у конкуренції на цих ринках, реформуватися і посилювати свою конкурентоспроможність, боротися за студентів і абітурієнтів не тільки з вітчизняними ВНЗ-колегами, але й з зарубіжними, утворювати необхідні умови для залучення вітчизняного й зарубіжного контингенту студентів, запрошувати на роботу кращих вітчизняних і зарубіжних науковців, викладачів і фахівців;
- широкі можливості для громадян усіх країн навчатися дистанційно у ВНЗ різних країн світу;
- недостатня матеріально-технічна база, недостатньо розвинена інфраструктура переважної більшості ВНЗ, відсутність потужних інформаційних засобів, обладнання та Інтернет-технологій для охоплення максимально великої кількості студентів в Україні і за кордоном;
- незадовільне володіння іноземними мовами багатої кількості викладачів ВНЗ, що затрудняє або взагалі робить неможливим залучення та навчання іноземних студентів, контакти з іноземними партнерами-колегами, обмін із зарубіжними ВНЗ, участь у міжнародних наукових і освітніх програмах, симпозіумах, конференціях і семінарах;
- відсутність в Україні інституту меценатів, спонсорів і філантропів, які б підтримували освіту, науку, освітньо-наукові заклади і установи, окремих студентів і науковців, нерозвинені методи і шляхи диверсифікації джерел додаткового фінансування ВНЗ, недостатньо сприятливі податкові умови для приватної фінансової підтримки освіти і науки.

2. Шляхи подолання кризових явищ у системі вищої освіти України

Можливими шляхами подолання кризових явищ у системі вищої освіти і її

подальшого реформування, на наш погляд, можуть бути:

- збільшення цільового бюджетного фінансування фундаментальних наукових досліджень у ВНЗ, які мають для цього необхідні умови (науковий потенціал і достатню матеріально-технічну базу);
- впровадження інституту державних стипендій, грантів;
- внесення змін до податкового законодавства з метою утворення і підтримки в Україні інституту меценатів, спонсорів і філантропів, які б підтримували освіту, науку, освітньо-наукові заклади і установи, окремих студентів і науковців;
- надання на рівні законодавства дозволу галузевим міністерствам, комітетам і відомствам фінансово підтримувати освіту і науку, направляти кошти на розвиток ВНЗ, утворювати галузеві гранти і стипендії;
- широке впровадження підприємництва у сфері вищої освіти, надання широкої автономії і самостійності ВНЗ, реалізація ними різноманітних законодавчо можливих шляхів застосування підприємницьких підходів у своїй діяльності як дієвих ринкових механізмів у процесі подальшого реформування вищої освіти України;
- привертання уваги фахівців галузі освіти усіх рівнів і громадськості до необхідності організації підприємницької діяльності у галузі вищої освіти, завдань із підготовки фахівців-лідерів і менеджерів для галузі вищої освіти та соціальної сфери, підготовки кваліфікованих управлінців для сфери гуманітарної діяльності та освіти. присвячується дана робота.

Розглянемо далі можливості застосування підприємництва у вищій освіті і статутній діяльності ВНЗ.

3. Особливості підприємництва в системі вищої освіти

Підприємництво в системі вищої освіти доцільно визначити як самостійне організаційно-господарське наукове, освітнє, технічне й технологічне новаторство на основі використання різних можливостей у процесі здійснення статутної діяльності головними суб'єктами системи вищої освіти – вищими навчальними закладами (ВНЗ) з метою надання нових, прогресивних і конкурентоспроможних освітніх і наукових послуг (а також освітнього і наукового обслуговування суспільства або її частки – місцевої громади) із застосуванням нових методів і методик, нових технологій (технічних рішень), захоплення нових ринків освітніх послуг і поширення своєї діяльності з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети. В сучасних умовах глобалізації світової економіки і стрімкого розвитку принципів і концепцій міжнародної освіти ринками освітніх послуг можуть бути як локальні (місцеві), так і глобальні (міжнародні, всесвітні).

Використовуючи загально відомі положення щодо підприємництва американського економіста Й. Шумпетера стосовно підприємницької діяльності в системі вищої освіти, доцільно, на наш погляд, розглядати такі його основні функції, характеристики та особливості, як:

- реформування й докорінна перебудова науково-освітньої діяльності ВНЗ через здійснення нових комбінацій щодо методів і методик навчання і наукових досліджень, застосування техніки і технологій у навчально-науковій діяльності, створення нових освітньо-наукових послуг, навчально-методичних розробок, виконання фундаментальних наукових досліджень, розробка нової техніки і технологій, освоєння нових ринків освітніх послуг і науково-технічної продукції, поширення своєї діяльності на все більшу кількість регіонів споживачів тощо;

- оскільки підприємництво в системі вищої освіти є однією з функцій економічної системи країни, її виконання необхідно поєднувати з науковими дослідженнями й прогнозуванням можливих результатів і наслідків у цій сфері, новітніми розробками й досягненнями інших галузей науки і техніки, досконалим менеджментом, маркетингом та іншими функціями ринкової економіки,
- виконання функцій підприємництва в системі вищої освіти залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, види, мотивацію та ін.

За Ф. Хаском, доцільно пов'язувати ефективність підприємництва в системі вищої освіти з особистою свободою, яка дає змогу освітянину-фахівцю (науковцю, викладачу, організатору) раціонально використовувати свої здібності, знання, інформацію і доходи для отримання загального позитивного результату ВНЗ у конкурентній боротьбі з іншими гравцями на ринку освітніх послуг. Тому підприємницький ВНЗ насамперед намагається оптимально узгодити усі складові компоненти своєї діяльності з ситуацією на ринку (перспективністю щодо інвестування, попиту і пропозиції певних освітніх і наукових послуг, рівнем цін, соціальними факторами тощо), знайти найкращі засоби для задоволення власних потреб і потреб суспільства. За американським економістом П. Самуельсоном, підприємницька діяльність ВНЗ є пов'язаною з новаторством, а сам підприємницький ВНЗ – це колектив людей-однодумців з оригінальним і нестандартним мисленням, сміливих, таких, хто домагається успішної реалізації нових ідей.

Як свідчить світовий досвід, основу сучасного підприємництва в системі вищої освіти формує не тільки різноманітні форми бізнесу в сфері освіти і науки, а й різні інновації, які реалізуються у вигляді нових типів і видів освітньо-наукових технологій, методів і методик, які у свою чергу призводять до створення нових освітніх послуг і нових наукових технологій. Для цього використовуються нові ресурси, джерела і форми фінансування, освоєння організаційних та управлінських нововведень, а також проникнення на нові ринки збуту, в нові галузі та сектори економіки тощо.

Доцільно виділити такі головні характерні риси підприємництва в системі вищої освіти – новаторська, організаційна, управлінсько-господарська, соціальна й колективно-особистісна. Новаторство полягає у сприянні процесу продукування нових ідей (технічних, організаційських, управлінських та ін.), здійсненню дослідно-конструкторських пошукових робіт, створенню нових навчально-науково-методичних розробок, наданню нових освітніх і наукових послуг, виконанню фундаментальних і прикладних досліджень тощо. Організаційна характеризується впровадженням нових форм і методів організації навчальної, наукової і виховної діяльності, експериментального виробництва, застосуванням нових форм плати праці співробітників ВНЗ, оптимальному їхньому поєднанню з традиційними, раціональному використанню творчих можливостей індивідуумів і колективному їхньому поєднанню, ефективній організації праці кожного співробітника ВНЗ і дієвому контролю за використанням можливостей усіх членів трудового колективу. Управлінсько-господарська риса характеризується ефективним менеджментом (найефективнішим використанням трудових, матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів), всеохоплюючим маркетингом, ретельним дослідженням ринку і виробленням безпрограшних стратегій щодо його захоплення. Соціальна полягає у виготовленні освітньо-наукової продукції, освітніх і наукових послуг, необхідних суспільству, відповідно до основної мети системи вищої освіти, вимог дії основного економічного закону. Колективно-особистісна риса підприємництва в системі вищої освіти полягає у

досягненні спільної мети колективом підприємців-однодумців із одночасною самореалізацією мети кожного індивідуума-підприємця, отриманням ними задоволення (матеріального і морального) від своєї роботи. При цьому відчуті себе незалежним кожному члену колективу у підприємницькій діяльності можна за умови успішної роботи ВНЗ, отримання відповідних прибутків, досягнення високих результатів і суспільного визнання.

4. Сутність концепції підприємницького університету і шляхи трансформації університетів у напрямку підприємництва

Принцип "підприємництво" у відомій книзі фахівця в сфері підприємницької діяльності університетів, трансформації і перетворень зарубіжних ВНЗ у підприємницькі заклади Бартона Р. Кларка "Створення підприємницьких університетів: організаційні шляхи трансформації" відноситься до цілої соціальної системи, тобто до цілого університету, всіх його підрозділів (відділів), дослідницьких центрів, викладачів (співробітників) і відділень (філій). Сенс і сутність терміну "підприємство" полягає у свідомому зусиллі, направленому на побудову і розвиток нового (інноваційного) підприємницького ВНЗ, що вимагає багато сил і спеціальної діяльності. Не боятися ризикувати, коли кінцевий результат невідомий, – це один із головних принципів такої діяльності та запорука успіху. Підприємницький університет активно шукає можливості нововведень у тому, як він виконує навіть свої основні функції. Підприємницький університет прагне привнести істотні зміни організаційного характеру для того, щоб у майбутньому опинитися у вигіднішій ситуації. Підприємницькі університети прагнуть стати відмінними від інших і діяти за своїми власними правилами. Інституційне підприємництво може бути розглянуте дwoяко: і як процес, і як кінцевий результат.

Протягом деякого часу два терміни "підприємницький" та "інноваційний" застосовувалися як синоніми. Концепція "інноваційного" університету приваблива. Вона м'якша у порівнянні з підприємницьким університетом, а також дозволяє більш широко розглядати підприємницьку діяльність університету як новий тип його діяльності. Концепція інноваційного університету допомагає уникнути тієї негативності, яку багато представників академічних кіл пов'язують із підприємцями (агресивними людьми, орієнтованими лише на бізнес і здобуття прибутку). Коли в 1996 році навчальні заклади, що розглядаються у зазначеній книзі Б. Р. Кларка, спільно з деякими іншими університетами заснували нову загальноєвропейську асоціацію з дуже обмеженим членством, вони назвали її "Європейський консорціум інноваційних університетів". Але Б. Р. Кларк обрав термін "підприємницький", а не "інноваційний", бо поняття "підприємницький" точніше вказує на свідомі зусилля та дії, які ведуть до встановлення певного організаційного статусу. Під прапором підприємництва він зумів точніше згрупувати ті процеси, завдяки яким сучасні університети змінюють себе (і ці процеси можна досліджувати і вимірювати).

Трансформація університетів здебільшого не відбувається випадково або одноразово і лише тому, що університет почав застосовувати якісь інноваційні програми. У такому разі всі ці нові програми і підходи скоріш за все будуть "задушені" і не принесуть змін. Трансформація університетів також не відбувається лише тому, що один підприємець у цьому університеті захоплює владу і управляє всім (такі випадки зазвичай є виключенням із правил). Для цього університети є дуже "важкими на підйом", у достатній мірі резистентними від нижчих прошарків до вищих, тому індивідууми не можуть домінувати в них дуже довго. Трансформація по-справжньому відбувається тоді, коли група (низка) людей у кожному з базисних підрозділів

університету протягом декількох років привносить зміни шляхом організаційної ініціативи: у такому разі структура і орієнтація навчального закладу міняється. Колективна підприємницька дія на базисних рівнях університету знаходиться в серці феномену трансформації. Діючи зверху вниз, національні системи вищої освіти і регіональні системи освіти (штатів, провінцій, областей тощо) є сліпими інструментами важливих змін. Діючи внизу окремі й поодинокі викладачі або адміністратори є дуже обмеженими в тому, що вони можуть зробити. Але групи – великі й маленькі, загальноінституційні або в окремих підрозділах університету, такі, що складаються з викладачів або адміністраторів (а інколи і студентів), можуть вибудовувати нові структури, процеси і орієнтації. Академічні групи фахівців університету можуть стежити за тим, щоб трансформація відбувалася при обов'язковому дотриманні академічних цінностей. Б. Р. Кларк зазначає, що ефективне колективне підприємництво не виносить університет за межі академічної легітимності. Навпаки, колективне підприємництво забезпечує навчальний заклад такими ресурсами та інфраструктурою, що у змозі надати такі можливості, яких у цього університету могло б і не бути. А це дозволяє різко підняти якість його діяльності та репутацію. Формальна автономність, що надається ВНЗ, не гарантує активного самовизначення; автономні університети в реальності можуть бути пасивними навчальними закладами. Вони можуть жити минулим, замість того, щоб дивитися в майбутнє. Спільно з іншими навчальними закладами в своїй країні вони можуть приймати однакові рішення і разом "пливти або тонути". Автономні університети стають активними навчальними закладами, коли вони приймають рішення експериментувати зі змінами в їхній структурі і в їхній реакції на внутрішні і зовнішні вимоги (виклики). Вони відчувають, що в наш швидкий час найрозумніша поведінка – це бути попереду і направляти свої дії, а не пливти за течією. Саме в цьому процесі їм і потрібні нові організаційні елементи, які разом характеризують підприємницький університет.

Яким же чином університетам вдається успішно трансформувати себе завдяки використанню (впровадженню) підприємницьких дій? За Б. Р. Кларком, такі *п'ять головних елементів* складають мінімум у цьому процесі: *посилений направляючий центр (управлінське ядро, управлінський стрижень); розширена периферія, де можна розвиватися; різноманітність бази фінансової підтримки; постійне гарно стимульоване академічне середовище (академічна серцевина); інтегрована підприємницька культура* [9, с. 5].

5. Вимоги до керівника підприємницького ВНЗ і підприємницькі ідеї

З огляду на відповідні функції підприємницького ВНЗ, його керівник сам має бути ефективним підприємцем і повинен:

- вбачати в людині – співробітнику ВНЗ основне джерело підвищення ефективності роботи навчального закладу, здійснювати політику формування багатьох лідерів і новаторів, стимулювати у них виправданий ступінь ризику, формувати підприємницьке й економічне мислення, вести пошук нових можливостей, бути самому ініціативним і всіляко стимулювати ініціативу підлеглих співробітників;
- уміти об'єднати людей – співробітників ВНЗ у боекватний, цілеспрямований і конкурентоспроможний колектив для досягнення спільної мети, надихати й переконувати співробітників, приділяти значну увагу їхнім прагненням, духовним якостям, домагатися, щоб вони засвоювали цінності ВНЗ – освітні, наукові, академічні, згуртовувати колектив на досягнення підприємницьких цілей;
- бути професійно підготовленим для знаходження оптимальних варіантів розвитку

ВНЗ, підвищення його ефективності, орієнтуватися на ефективність і якість, здійснювати систематичне планування, прагнути до всебічної інформованості, розумно ризикувати, впроваджувати прогресивні форми й доцільні системи заробітної плати, матеріального і морального заохочення, що сприяють економії фінансових й інших ресурсів (сировини, електроенергії, палива), всебічній автоматизації праці, інформатизації усіх сфер діяльності ВНЗ і впровадженню новітніх технологій навчання і наукової діяльності, надавати структурним підрозділам ВНЗ достатньої автономії, прагнути до спрощення і надання прозорості просам управління та прийняття управлінських рішень, органічно поєднувати автономію з жорстким централізмом;

- орієнтуватися на потреби споживачів освітніх і наукових послуг, запиту ринку освітніх і наукових послуг, підвищення якості освітньої навчально-методичної та науково-технічної продукції, освітніх і наукових послуг, освітньо-культурного і наукового обслуговування суспільства (громади), здійснювати свою діяльність і діяльність колективу підлеглих працівників (членів колективу ВНЗ) відповідно до чинного законодавства і екологічних умов, не забруднювати навколишнього середовища, домагатися оптимального поєднання індивідуальних, колективних і суспільних інтересів, відповідати за свої дії та дії підлеглих, сплачувати податки;
- постійно навчатися самому і вчити підлеглих діяти цілеспрямовано, енергійно, вірити в успіх справи, бути наполегливими і гнучкими, розвивати свої творчі й організаторські здібності;
- виховувати й розвивати в собі й підлеглих підприємницьку культуру, впроваджувати доцільну інноваційну політику ВНЗ, утворювати оптимальні інноваційні відносини в колективі співробітників навчального закладу.

Важливими умовами підприємницької діяльності в сфері вищої освіти є:

- стабільна політична ситуація;
- позитивна суспільна думка щодо підприємницької діяльності ВНЗ;
- належний рівень підприємницької культури у співробітників ВНЗ (етики ділових відносин, духовних цінностей суспільства, попередніх досягнень в сфері освіти, науки і техніки, імідж ВНЗ і вищої освіти загалом тощо).

Головними чинниками у здійсненні підприємництва у ВНЗ є, по-перше, підприємницька ідея — конкретне цілісне знання про доцільність і можливість здійснювати освітній, науково-дослідницький і виховний вид підприємницької діяльності, а також чітке усвідомлення мети цієї діяльності, шляхів і засобів її досягнення. По-друге, поєднання підприємницьких можливостей керівного складу ВНЗ із підприємницькими можливостями, рисами характеру і бажаннями колективу співробітників закладу. Підприємницькі ідеї породжують підприємницьку (інноваційну) політику ВНЗ, яка в свою чергу призводить до підприємницьких (інноваційних) відносин в колективі закладу. Тільки гармонійне поєднання і злагода в усіх цих компонентах може призвести до позитивних результатів і впровадження дійсного ефективного підприємництва у ВНЗ, успішних підприємницьких дій всього колективу і загальної послідовної трансформації університету, інституту чи коледжу у підприємницький ВНЗ.

Сутність підприємницької ідеї у сфері вищої освіти є: створення нових наукових, технічних і практичних знань; утворення нових видів освітніх послуг; надання таких освітньо-наукових послуг, що принципово відрізняються від наявних на ринку освітніх і наукових послуг, або мають істотні якісні вдосконалення порівняно з аналогічними

послугами (за якістю, обсягом, новизною, легкістю засвоєння, дизайном, технічною реалізацією тощо). Джерелами підприємницької ідеї в сфері вищої освіти очевидно є:

- досвід систем вищої освіти провідних економічно розвинених країн;
- інформація, отримана із засобів масової інформації (радіо, телебачення, газети, журнали, засоби Інтернет тощо);
- бажання споживачів мати нові види освітніх послуг, наукового обслуговування, нові засоби і можливості отримувати освітні послуги, навчатися за новими освітніми програмами, отримувати конкурентоспроможні освіти і професії;
- ідеї освітян і науковців, які проводять теоретичні та прикладні дослідження, обмін передовим прогресивним досвідом, відвідування ярмарок і виставок передового досвіду;
- побажання працівників системи освіти і науки, а також осіб, зайнятих маркетингом і рекламою;
- ідеї потенційних конкурентів, публікації у професійних виданнях, у т.ч. про передові результати, наявні патенти й ліцензії;
- знання основних способів державної підтримки підприємницької діяльності у галузі вищої освіти, відношення до неї громадськості і пересічних громадян.

6. Характерні особливості підприємницького ВНЗ

Головними особливостями підприємницького ВНЗ як і підприємницької діяльності в сфері вищої освіти загалом є необхідність обов'язкового збереження академічності, науковості, високого рівня надання освітніх послуг і виконання наукових досліджень, підтримка високих морально-етичних норм, притаманних університетському середовищу, збереження освітньо-наукових і культурних традицій, попередніх досягнень, високого іміджу і примноження заслуг ВНЗ і системи вищої освіти.

Тому сферами підприємницької діяльності ВНЗ можуть стати, головним чином:

- контрактні форми надання різноманітних освітніх послуг і виконання прикладних (на замовлення) наукових досліджень з подальшою розробкою техніки, технологій, методів, методик, ноу-хау тощо;
- підготовка на контрактній основі навчально-методичних матеріалів (підручників, посібників, НМК, що);
- проведення наукових і фахових (наприклад, медичних, юридичних, патентних, археологічних, мистецьких тощо) експертиз, підготовка на контрактній основі фахівців вищої кваліфікації (магістратура, докторантура);
- організація різноманітних міжнародних навчальних, наукових, культурних, спортивних і розважальних програм (у тому числі – за кордоном для громадян своєї країни і для іноземців у своїй країні);
- організація підготовки дітей і школярів за програмами дошкільних і середніх навчальних закладів (групи дитячих садків, ліцейні класи, репетиторство і підготовка до вступу у ВНЗ);
- організація силами співробітників ВНЗ різноманітних освітньо-культурних, спортивних, оздоровчих та інших заходів чи надання для таких цілей в оренду стороннім юридичним особам ресурсів свого ВНЗ;
- надання таких супутніх послуг абітурієнтам і студентам, як: профорієнтація; пошук місць стажування і працевлаштування (допомога з працевлаштування); консультації для іноземних студентів із міграційних питань, пошуку житла і тимчасового працевлаштування (повний робочий день або part-time); допомога

абітурієнтам і студентам у пошуку джерел фінансової підтримки їхнього навчання (стипендій, фондів, різноманітних грантів, спонсорів тощо);

- організація при ВНЗ додаткових професійних підприємницьких структур (служби працевлаштування; юридичні консультативні пункти і нотаріат; бюро перекладів; туристичні бюро; служби психологічної допомоги; Інтернет-клуби; “бюро добрих послуг”; школи навчання автомобільній справі та керуванню автомобілем; фотомайстерні; майстерні з надання слюсарних і столярних послуг; експериментальні майстерні з виробництвами; сільськогосподарські ділянки з виробництвом сільськогосподарської продукції; лісництва тощо).

Сферами підприємницької діяльності системи вищої освіти також можуть бути відкриття нових підприємницьких навчальних закладів (приватних ВНЗ, загальноосвітніх шкіл, дитячих садків), приватних видавництв, рекламно-художніх підприємств, виробництв для системи освіти (складання комп'ютерів, розробка програмно-інформаційного забезпечення, виготовлення спеціальних меблів і обладнання для навчальних закладів), молодіжних кафетеріїв, студентських їдалень, Інтернет-кафе, навчальних відеосалонів тощо.

Висновки. Світові економічні кризи, процеси глобалізації, інтеграції освітніх систем і подальшої інтернаціоналізації освіти, поступове зменшення майже в усіх країнах бюджетного фінансування і державної підтримки ВНЗ, комерціалізація вищої освіти неминуче призводять до трансформації університетів і коледжів у підприємницькі освітянські бізнес-структури – підприємницькі ВНЗ. Проблема виживання в умовах світової економічної кризи і виходу українських ВНЗ на новий, більш високий і якісний рівень перетворилась у завдання впровадження ефективного підприємництва в галузі освіти. Позитивний досвід перетворення ВНЗ провідних економічно розвинених країн, а також деяких вітчизняних ВНЗ у підприємницькі університети, інститути і коледжі свідчить про дієвість такого підходу трансформації і реформування вищих навчальних закладів і може стати реальним шляхом утворення самодостатніх і фінансово незалежних університетів, інститутів і коледжів з потужним науковим і викладацьким потенціалом, конкурентоспроможних на внутрішньому і на зарубіжних ринках освітніх послуг.

Використані джерела:

1. Американское университетское образование: уроки для России / Затулин О. А., Капустин Б. Г., Константиновский Д. Л. и др. // Отчет по результатам посещения Университета Дюк в Северной Каролине, май 2004 г. – Российское образование. Система федеральных образовательных порталов. Федеральный специализированный портал “Сравнительная образовательная политика”. <http://comparative.edu.ru.9080/PortalWeb/document/show.action?document.id=4398>.
2. *Armstrong Steven J., Fukami Cynthia V.* (edited by). The Sage Handbook of Management Learning, Education and Development. London: sage Publications Ltd., 2009. – 600 p.
3. Higher Education Management and Policy / Journal of the Programme on Institutional Management in Higher Education, 2004, vol. 16, No. 1. – 143 p.
4. *Mabey, Christopher and Finch-Lees, Tim.* Management and Leadership Development. – London, UK : Stage Publications Ltd., 2008. – 271 p.
5. *Wu, Joshua B., Tsui, Anne S., Kinicki Angelo J.* Consequences of Differentiated Leadership in Groups / Academy of Management Journal, 2010, vol. 53, No. 1. – P. 90-106.
6. *Zhang Xiaomeng, Bartol Kathryn M.* Linking Empowering and Employee Creativity: The Influence Psychological Empowerment, Intrinsic Motivation, and Creative Process Engagement / Academy of Management Journal, 2010, vol. 53, No. 1. – P. 107-128.
7. Texas A&M University, College Station, Texas, U.S.A.:

- http://eahr.tamu.edu/articles/higher_education_administration.
8. *Clark Burton R.* Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations. Oxford: Pergamon-Elsevier Science, 1998. - 180 p.
 9. *Clark Burton R.* Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. IAU PRESS. Issues in higher education / Wagon Lane, Bingley BD16 1WA. – UK: Emerald Group Publishing Limited. Howard House, 2008. – 164 p.
 10. *Clark Burton R.* Sustaining Change in Universities: Continuities in Case Studies and Concepts. Maidenhead, Berkshire, UK: The Open University Press – McGraw-Hill, 2004. – 232 p.
 11. *Clark Burton R.* "The Entrepreneurial University: New Foundations for Collegiality, Autonomy, and Achievement", Higher Education Management, 13 (2), 2001. – P. 9-24.
 12. *Clark Burton R.* "Collegial Entrepreneurialism in Proactive Universities: Lessons from Europe", Change, Jan/Feb, 2000. – P. 10-19.
 13. *Stam Wouter, Elfring Tom.* Entrepreneurial orientation and new venture performance: the moderating role of inter- and extraindustry social capital / Academy of Management Journal. 2008, Vol. 51. No. 1. – P. 97-111.
 14. *Santos Filipe M., Eisenhardt Kathleen M.* Constructing Markets and Shaping Boundaries: Entrepreneurial Power in Nascent Fields / Academy of Management Journal, 2009, Vol. 52. No. 4. – P. 643-671.
 15. *Hmieleski Keith M., Baron Robert A.* Entrepreneurs' Optimism and New Venture Performance: A Social Cognitive Perspective / Academy of Management Journal, 2009, Vol. 52. No. 3. – P. 473-488.
 16. *Ozcan Pinar, Eisenhardt Kathleen M.* Origin of Alliance Portfolios: Entrepreneurs, Network Strategies, and Firm Performance / Academy of Management Journal, 2009, Vol. 52. No. 2. – P. 248-279.
 17. *Chen Xiao-Ping, Yao Xin, Kotha Suresh.* Entrepreneur Passion and Preparedness in Business Plan Presentations: A Persuasion Analysis of Venture Capitalists' Funding Decisions / Academy of Management Journal, 2009, Vol. 52. No. 1. – P. 199-214.

Романовский А. А. Характерные черты предпринимательства в ВУЗах

Статья посвящена анализу проблем внедрения предпринимательства в сфере высшего образования, а также определению возможных путей применения предпринимательских подходов в деятельности вуза как действенных рыночных механизмов в процессе дальнейшего реформирования высшего образования Украины.

Ключевые слова: предпринимательство в сфере высшего образования; предпринимательская деятельность вуза; конкурентоспособность и прибыльность вуза; основные характерные черты предпринимательства в системе высшего образования: новаторская, организационная, управленческо-хозяйственная, социальная, коллективно-личностная.

Romanovskiy O. O. Entrepreneurship characteristics of higher educational establishments

The article analyzes the problems of providing of entrepreneurship in the field of higher education. The possible ways of application of entrepreneurial approaches in the activities of higher education establishments as the effective market mechanisms in the process of further reformation of higher education of Ukraine are considered.

Keywords: entrepreneurship in the field of higher education; entrepreneurial activities of higher education establishment; competitiveness and profitability of higher education establishment; the main features of entrepreneurship in the system of higher education: innovative, organizational, managerial-economic, collective and personal.